

Univerzita J. Selyeho

Aspekty slovensko-maďarskej porovnávacej morfosyntaxe

Sándor János Tóth

Monographiae Comaromienses 19.

© Sándor János Tóth, PhD.

Recenzenti:

Prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc.

Mgr. Katarína Dudová, PhD.

PhDr. Lenka Mandelíková, PhD.

Prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc.

Jazyková korektúra:

Mgr. Erika Sztakovicsová

A kiadvány az Emberi Erőforrások Minisztériuma
és a PRO SELYE UNIVERZITAS n. o. támogatásával készült.
Publikációt finanszírozták: Ministerstvo humánných
zdrojov MR a PRO SELYE UNIVERZITAS n. o.

ISBN 978-80-8122-220-7

Obsah

Predslov	9	1.2 Lexikálno-gramatické paralely a rozdiely slovenských a maďarských slovies	170
I Úvod do metodológie porovnávacej morfosyntaxe	11	1.2.1 Reflexívnosť slovies	170
1 Vymedzenie morfosyntaxe	18	1.2.2 Slovesný vid	185
2 Morfológická typológia a porovnávacia morfematika	23	1.2.3 Slovesné predpony – prefixálne slovesá	195
3 Morfosyntaktické aspekty jazykovej kategorizácie	34	1.3 Gramatické kategórie slovies v súvislosti s konjugáciou	204
3.1 (Ne)logickosť gramatických kategórií a skutočnosť	34	1.3.1 Čas	204
3.2 Slovné druhy ako kategorizácia a kritériá ich delenia	36	1.3.2 Spôsob	209
3.3 Tri amorfné slovné druhy	41	1.3.3 Osoba, číslo osoby a predikatívna zhoda	211
II Morfosyntax nominálnych slovných druhov	50	2 Doplnenie a bližšie určenie predikačného významu	216
1 Substantívna morfosyntax	50	2.1 Pomocné slovesá	216
1.1 Morfológické súvislosti lexikálnosémantického triedenia podstatných mien	50	2.1.1 Fázové slovesá	218
1.2 Menná kategória čísla	52	2.1.2 Limitné slovesá	219
1.3 Kategória menného rodu	60	2.1.3 Modálne slovesá	220
1.4 Kategória pádu a vyjadrovanie predmetových, príslovkových a prívlastkových vzťahov substantív	71	2.1.4 Sponové slovesá	226
2 Adjektívna morfosyntax	101	2.2 Verboidy	230
2.1 Druhy prídavných mien a ich ekvivalenty v maďarčine	102	2.2.1 Neurčitok	231
2.2 Stupňovanie adjektív	104	2.2.2 Prechodník	233
2.3 Zhoda prídavných mien v maďarčine a v slovenčine	107	2.2.3 Príčastia	234
3 Numerálna morfosyntax	111	2.2.4 Slovesné podstatné meno	237
4 Pronominálna morfosyntax	117	2.3 Príslovky	240
4.1 Zámená a kategória osoby	117	3 Syntaktická typológia slovenského a maďarského jazyka	242
4.2 Zámená a kategória určenosti	119	3.1 Slovosled z typologického hľadiska	246
III Sloveso a verbálna fráza	128	3.1.1 Významová výstavba vety	248
1 Intenčná štruktúra a jazykové kategórie plnovýznamových slovies	128	3.1.2 Gramatický činiteľ slovosledu	251
1.1 Sémantika slovesa a štruktúra vety	129	3.1.3 Rytmickeý činiteľ slovosledu v slovenčine	253
1.1.1 Intencia slovesa	129	3.1.4 Syntaktická charakteristika záporu v slovenčine a maďarčine	254
1.1.2 Slovesný rod	138	IV Závery a aplikácia	256
1.1.3 Valencia slovesa	150	1 Jazykový obraz sveta v translatológii	257
1.1.4 Odlišné väzby slovies v slovenčine a maďarčine	155	2 Lingvodidaktické využitie prirodzenej morfológie	262
		Zhrnutie	276
		Összegzés	278
		Summary	280
		Bibliografia	282
		Zoznam tabuliek	295

Predslov

Cieľom publikácie je prispievať k vzniku nového prístupu chápania gramatických kontrastov a zhôd slovenského a maďarského jazyka zapracovaním jednotlivých porovnávacích štúdií do rámca jazykového relativizmu pod morfosyntaktickým aspektom. Zaujímá nás, aké sú paralely a odlišnosti jazykového obrazu nepríbuzných, areálovo blízkych jazykov, ako sú slovenčina a maďarčina (porov. FURDÍK 1976 s. 83).

S týmto zámerom súvisí aj poukazovanie na súvislosti jazykového obrazu sveta (JOS) skúmaných jazykov na morfosyntaktickej rovine. Lexika je síce najnápadnejším a najdynamickejším nositeľom JOS, ale aj morfosyntax vykazuje hlbšie štruktúrne prvky k porovnaniu, preto sme si vybrali túto tému.

Touto prácou chceme zároveň integrovať štúdium systémovej a porovnávacej lingvistiky do xenolingvistického prúdu slovenskej jazykovedy (porov. DOLNÍK 2012 s. 227-353, 2015 s. 13-172). Svoju pozornosť zacieľujeme najmä na javy slovenského jazyka v interakcii s maďarčinou, pri komunikácii v dvojjazyčnom prostredí. Veríme, že náš prístup poznania JOS a príčin interferenčných javov v morfosyntaxi poslúži aj na vzájomné prehĺbenie poznatkov o susednom národe. V tejto súvislosti preskúmame kontaktové, etnolingvistické, xenolingvistické a relativistické aspekty slovensko-maďarskej porovnávacej morfosyntaxe.

Autor na tomto mieste vyjadruje vďaku za neoceniteľnú pomoc posudzovateľov a každému, kto inšpiroval vznik tejto knihy.

I Úvod do metodológie porovnávacej morfosyntaxe

Predkladaná publikácia je zacielená na komparatívny opis a výklad morfológických prvkov slovenčiny a maďarčiny z hľadiska ich synchronného fungovania v syntaktickej a sémantickej štruktúre vety. Ide teda o morfosyntaktické spracovanie javov slovenskej a maďarskej gramatiky, pri ktorom sa zohľadňuje aj vzájomný analogický a interferenčný vplyv v morfológii a syntaxi oboch jazykov.

Morfosyntaktické otázky zo slovensko-maďarského porovnávacieho hľadiska skúmali najmä s praktickým lingvodidaktickým zámerom KRÁLIK (1997), VAŇKO (IN: ŽILKA et al. 1995a, b), AUXOVÁ - VAŇKO (2015), VAŇKO (2015a, b), ALABÁNOVÁ (2008, 2015 s. 98-111), MISADOVÁ (2011). Vedecké spracovanie problematiky zastupujú najmä štúdie FURDÍKA (1976, 1977), BUZÁSSYOVEJ (1977a, b, 1981), HORECKÉHO (1977, 1981) a SZABÓMIHÁLYOVEJ (1989, 2010), ktoré však nie sú systematicky a monograficky integrované. Jedným naším cieľom je ich syntéza. Bibliografiu relevantných česko-maďarských porovnávacích prác zhrnul JANUŠKA (2013 s. 57-59), jeho článok sme tiež používali pri výbere literatúry.

Na základe porovnávacieho princípu analyzujeme jazykový obraz slovenského a maďarského sveta z morfosyntaktického hľadiska, lebo okrem lexikálnej roviny práve morfosyntax je jednou dôležitou oblasťou, kde sa prejavuje jazykový obraz sveta (JOS) (KRUPA 1980 s. 37-38). Porovnávanie gramatických kategórií je efektívnejším spôsobom odhalenia kognitívnych implikácií štruktúrnych diverzít jazykov ako komparácia lexikálnej zásoby (ČULENOVÁ 2012 s. 29). Gramatická stránka jazyka stvára kognitívne relácie (DURANTI 1997 s. 174), preto pri rekonštrukcii JOS je základným zdrojom gramatika daného jazyka, gramatické kategórie sa dajú pomerne ľahko odhaľovať a porovnávať na interkultúrnej škále (KARČOVÁ 2014 s. 226). Gramatika nereaguje na kultúrne zmeny tak rýchlo ako slovná zásoba, avšak konceptualizácia sa vnáša do gramatiky, každý jazyk má svoj jedinečný systém gramaticky kódovaných významov (WIERZBICKA 2014 s. 420-426).

Ďalším cieľom je poukazovanie cez súradnice JOS, typológie a porovnávanie na to, čo môže byť spoločné v gramatickej stavbe dvoch nepríbuzných, typologicky odlišných, ale areálovo blízkych jazykov.

Na základe súčasných interpretácií JOS (VAŇKOVÁ - NEBESKÁ et al. 2005 s. 37-106, BAŇCZEROWSKI 2008, VAŇKOVÁ 2010 s. 245-249, ORGOŇOVÁ - DOLNÍK 2010 s. 9-62, MANDELÍKOVÁ 2014 s. 15-20) je možné stručne triediť výskum JOS do týchto oblastí bádania:

1. Humboldt skúmal vzťah jazyka a myslenia z toho aspektu, ktorý z týchto prvkov je určujúci pre ten druhý (porov. DEUTSCHER 2010 s. 131-141, BARTMIŇSKI 2016 s. 28).

Jazykový univerzalizmus: aj hovoriaci iných jazykov rozmyšľajú rovnako, lebo ich svet je totožný. Kognitívna lingvistika skúma v tejto súvislosti to, čo je možné zistiť o myslení pomocou skúmania jazyka, ako tvoríme pojmy, čo je univerzálne pre celé ľudstvo a čo je vlastnosťou danej kultúry.

Jazykový determinizmus: myslenie človeka určujú vlastnosti jazyka, ktorý používa. Gramatika ale neohraničuje naše myslenie, naopak ovplyvňuje to, čo pokladáme za absurdné a neobvyklé alebo za logické, prirodzené. Napr. v jazyku maja je plurál opcionálny (SÁNDOR 2014 s. 286–282). „Thinking is a matter of different tongues“ (WHORF 1956 s. 239).

Jazykový relativizmus: dištinkcie a kategórie kódované v danom jazyku nezodpovedajú presne kategóriám druhého jazyka. Podľa slabšej verzie jazykového relativizmu jazyk iba ovplyvňuje náš obraz vytvorený o svete (PLÉH - LUKÁCS et al. 2014 s. 859–862). Nie je dôležité to, aby sme sa rozhodli medzi univerzalizmom a determinizmom, ale aby sme poukázali na pomer rozdielných a rovnakých prostriedkov v skúmaných jazykoch. Najväčší rozdiel medzi jazykmi nie je v tom, čo sa dá vyjadriť (a ako), ale v tom, čo sa nedá vyjadriť;

2. Vzájomný vplyv kultúry a jazyka. Relativistická lingvistická škola vychádza z neohumboldtovskej školy: rozdiely sociálneho, zemepisného a kultúrneho prostredia vedú k existencii rozličných jazykových systémov. ŽILÁKOVÁ (2013 s. 477) sa venovala aj historickým kontextom, navrstveniu a zmenám JOS. Načrtla možnosti sledovania odlišnosti JOS v lexike slovenskej minority v Maďarsku z aspektu interakcie JOS v dôsledku migrácie a vzájomného vplyvu slovenského a maďarského jazyka (ŽILÁKOVÁ 2004 s. 144–145). Pri takomto kontaktovej hľadisku sa budeme venovať synchronným morfo-syntaktickým vplyvom a na diachrónne súvislosti odkazujeme iba okrajovo;
3. Antropocentrizmus (porov. VAŇKO 2014 s. 10–20), egocentrizmus, interpretácia inakosti (porov. DOLNÍK 2012 s. 235–250). Egocentrickosť znamená, že používatelia jazyka „aktualizujú istý poriadok ako vlastný a čo sa dostáva do kontaktu s týmto poriadkom ako neasimilovateľné, je cudzie. Xenizmus je produkt ‚egoistickej‘ exploatacie cudzosti ako efektu egocentricky orientovanej interpretácie jazykového sveta. [...] ide o] dichotomické vnímanie sveta z pozície individuálneho aj kolektívneho egocentrizmu (môj/náš svet ↔ svet oproti)“ (DOLNÍK 2015 s. 62);
4. Kognícia a jazykové stvárnenie sveta napr. farby (WALS kpt. 132–135, POKORNÝ 2010 s. 234–241, DEUTSCHER 2010 s. 35–57, 217–231), priestor¹ (POKORNÝ 2010 s. 249–272, DEUTSCHER 2010 s. 157–193). „Languages are the best mirrors of the human mind“ (WIERZBICKA 1994 s. 431). Nejde o skreslený obraz sveta, ale o označenie pojmov na báze videnia, stvárnenia v danom jazyku (HEGEDŮS

1 Podrobnejšie v kpt. II. 1.4.2.

- 2012 s. 226). „Jazyk [...] nie je priamym odrazom skutočnosti. Vecný význam je špecificky spracovaným, stvárným odrazom skutočnosti“ (MSJ s. 28);
5. Metafory, idiomatickosť, frazémy (porov. KÖVECSÉS 2005, BOHUNICKÁ 2013, OLOŠTIK - IVANOVÁ 2013);
6. Usudzovanie, hodnotiaci prístup k jazyku (porov. ORGOŇOVÁ - DOLNÍK 2010 s. 184–220);
7. Sémantické pole (lexikálna sémantika), tvorba pojmov (BAŇCZEROWSKI 2008 s. 155–284), možnosť prekladu, otázky ekvivalencie (porov. ORGOŇOVÁ - DOLNÍK 2010 s. 40–41);
8. Percepcia a kategorizovanie reality prototypová teória (DOLNÍK 2003 s. 27–40).² Jazykové kategórie (gramatické aj sémantické) nám ukazujú empirické pozorovanie reality. Jazykový obraz sveta obsahuje aj ideologické aspekty. Musíme rozoznávať prvú a druhú realitu: prvá realita je objektívna, fyzická, druhá obsahuje jazykový, kultúrny a vedecký obraz. Prvá realita je základom uskutočnenia druhej reality. Druhá realita je súborom kategórií a je hierarchiou všeobecných kognitívnych štruktúr. V JOS sa odzrkadľuje ľudská interpretácia reality (porov. BAŇCZEROWSKI 2008 s. 123–130, 139–150, 2010 s. 155–156);
9. Porovnávací prístup. AIKHENWALD (2007 s. 6) upozorňuje na ohraničené možnosti celkového opisu JOS a odporúča porovnanie JOS z kontaktologického aspektu: „We may never be able to define the ‚soul‘ of a language, or reconstruct ‚cognitive structures‘ which perhaps underlie contact-induced change reflected in calqued idioms and shared discourse patterns. The idea of ‚layering‘ is much more ‚down to earth‘.“ DOLNÍK (2015 s. 62) sformuluje súvislosť JOS a porovnanie jazykov takto: „Základným je poriadok vlastného jazyka, ktorý sa aktualizuje pri konfrontácii s iným jazykom – na pozadí tejto konfrontácie sa vynára prototypová cudzosť –, a v rámci tohto poriadku používatelia vnímajú rozličné protikady ako základ ‚egocentrickej‘ štrukturácie sveta vlastného jazyka.“

Na základe teórie JOS sa skúma súbor zákonitostí obsiahnutých v gramatických kategóriách alebo v sémantických štruktúrach lexiky, ktoré v danom jazyku poukazujú na špecifické videnie jednotlivých častí sveta, ich spôsob organizovania, hodnotenia a hierarchizáciu. JOS existuje, tvorí sa mimo jazyka a zároveň vstupuje do štruktúry jazyka (DUDOVÁ 2014a s. 183).

Osobitnou črtou skúmania JOS v tejto súvislosti je aj značný počet bilingválnych hovoriacich. V ich myslení sú viac-menej vedome uložené kódy slovenčiny aj maďarčiny, a tak dochádza k interferenčným javom a k striedaniu kódu (porov. ŽILÁKOVÁ 2004 s. 143–152, LANSTYÁK 2006 s. 95–120, UHRINOVÁ 2011 s. 81).

2 Podrobnejšie v kpt. I. 3.2.

Z normatívneho hľadiska a z hľadiska vyučovacieho procesu sú tieto interferenčné javy chybami (porov. ŠTEFÁNIK 2007 s. 97–104). Z hľadiska medzijazykových súvislostí porovnania JOS sú to prejavy analógie, snahy o pravidelnosť a o vyrovnanie logiky dvoch alebo viacerých jazykov. Skúmanie týchto otázok má aj praktický lingvodidaktický a translatologický prínos.

Pri porovnávaní morfosyntaxe slovenčiny a maďarčiny pracujeme s nasledujúcim **metodickým postupom**:

1. Dlhšie citáty z porovnávacích prác (najmä BUZÁSSYOVÁ 1977a, 1977b, 1979, 1981, HORECKÝ 1977, 1979, 1981, FURDÍK 1976, 1977, VAŇKO 1995a, b, 2015a, KRÁLIK 1997, MISADOVÁ 2011) systematizujeme na základe akademických a funkčne orientovaných diel slovenskej morfológie (MSJ, DOLNÍK et al. 2010, VAŇKO – AUXOVÁ 2015, VAŇKO 2015a) a súčasnej maďarskej odbornej literatúry (vychádzame z publikácií KESZLER et al. 2000, KIEFER et al. 1999, 2000, 2006, HEGEDŮS 2004). Systematizačným hľadiskom sú vzájomné doplnenie a porovnanie zdrojov a hľadanie spoločného menovateľa. Citované state sú zvýraznené iným typom písma, avšak graficky sme ich prispôbovali našej koncepcii textu (napr. členenie, zvýrazňovaie) a zjednotili sme v nich používanie skratiek a značiek.
2. Metodiku synchronného porovnávaní gramatík čerpáme zo SCHWANZERA (1966 s. 5–17), BUZÁSSYOVEJ, (1971 s. 160–174) a HORECKÉHO (1981 s. 105, 1972 s. 176–178) ale aj z českých zdrojov (SKALIČKA 1935 s. 38, ŠTÍCHA 2015). Pri porovnaní vychádzame zo slovenčiny, ale keďže ide o typologicky odlišné jazyky, nemôžeme operovať s rovnakým systémom gramatických kategórií alebo slovných druhov. Štrukturalistické porovnanie a inventár gramatických kategórií SCHWANZERA (1966 s. 5–17) využívame iba obmedzene, napr. keď sa odvolávame na *The World Atlas of Language Structures* (WALS) ukázkami, akými formálnymi prostriedkami vyjadrujú danú gramatickú informáciu jazyky sveta. Kvôli ťažkostiam alebo nemožnosti porovnania štruktúr (napr. pád, aspekt) sme si zvolili sémantický a funkčný prístup stelesnený jazykovým obrazom sveta. Takto je možné poukázať i na konvergentné javy. CROFT (2003 s. 13–15) sa venuje teoretickým otázkam porovnávaní jazykov. Variantnosť typológie komplikuje identifikáciu gramatických kategórií podľa štruktúrnych kritérií. Riešením je sémantická komparácia. Platí to pre morfosyntax, porovnávanie jazykov vyžaduje analýzu súvislosti formy a funkcie. Opierame sa o tvrdenie BUZÁSSYOVEJ (1971 s. 168): „Môžeme však nájsť a systematizovať v cieľovom jazyku jazykové prostriedky sémanticky ekvivalentné tým prostriedkom, ktoré vo východiskovom jazyku gramatický charakter majú. Často iba konfrontáciou s iným jazykom objavujeme v skúmanom jazyku javy alebo ich vlastnosti, ktoré by sme inak nezbadali, lebo javy, ktoré nepredstavujú v istom jazyku explicitné kategórie, nie sú obyčajne v tomto jazyku preskúmané.“

3. Morfosyntaktické súvislosti JOS korelujeme s typologickými vlastnosťami skúmaných jazykov (CROFT 2003, WALS), lebo DOLNÍK (2012 s. 250) upozorňuje na to, že cudzosť, pocit protikladu vlastné ↔ cudzie môžu vyvolávať nielen mimojazykové faktory, ale aj typologické odlišnosti, napr. maďarčiny a slovenčiny. „Obraz sveta je interpretovateľný aj prostredníctvom gramatických štruktúr. V takomto prípade teda hovoríme najmä o dvoch gramatických javoch: o morfológických kategóriách a o syntaxi. Zároveň sa prihliada na klasický typologický opis jazykov“ (ČULENOVÁ 2012 s. 106). Sémantika gramatiky teda koreluje s typológiou jazyka.
4. Porovnanie interpretujeme z etnolingvistického a relativistického aspektu (na teoretickej báze diel ako KRUPA 1980, ŽILÁKOVÁ 2004 s. 143–152, BAŇCZEROWSKI 2008, WALS, POKORNÝ 2010, ORGOŇOVÁ– DOLNÍK 2010). V paralelných a divergentných javoch porovnaných jazykov hľadáme prejavy JOS. Kontrastívna lingvistika významne prispieva k poznaniu vzťahu jazyka a myslenia, pričom „ide o kontrasty medzi jazykmi so zreteľom na ich účasť na mentálnom uchopovaní sveta“ (ORGOŇOVÁ – DOLNÍK 2010 s. 17). Kontrasty sú spojené s kultúrnou vzdialenosťou jazykových spoločenstiev. Zistené rozdiely medzi jazykmi aktualizujú otázku, či odlišné výrazy a kategórie podmienené jazykom vplývajú na vnímanie, myslenie a správanie človeka (MANDELÍKOVÁ 2014 s. 19). „Teória jazykového relativizmu je založená najmä na gramatických rozdieloch medzi jazykmi. Čiže gramatika jazyka utvára pohľad na svet. Jazykový relativizmus znamená, že ľudia vidia svet podľa toho, akým jazykom hovoria. Jazykový relativizmus predpokladá relatívne vnímanie sveta v dôsledku používania rozličných jazykov. V prvom rade materčina má značný význam pre naše chápanie sveta. Teda jazyk, v ktorom sme vychovávaní a v ktorom od detstva myslíme, vytvára náš spôsob vnímania okolitého sveta“ (MANDELÍKOVÁ 2014 s. 15). Môže sa zdať, že exemplifikácia mimoeurópskymi jazykmi je rušiaca, ale v súlade s HEGEDŮSOM (2012 s. 9) považujeme tento prístup za užitočný pri vysvetlení univerzálnych a mentálnych gramatických javov, resp. pri relativizovaní cudzosti slovenského a maďarského jazyka. Vidíme tu možnosť vysvetlenia, v čom sú si maďarský a slovenský jazyk cudzí, a v čom nie.
5. Závery prezentujeme z aspektu praktickej aplikácie: lingvodidaktiky a translatológie a so zámerom vyučovania slovakistickej lingvistiky v maďarskom prostredí. Porovnanie morfosyntaxe dvoch jazykov má tieto najvýznamnejšie praktické prínosy: zohľadňujeme kontaktné situácie bilingválneho prostredia, prenos, prelínanie JOS vo forme interferenčných javov a medzijazykovej analógie v opozícii s vnímaním jazykovej normality (DOLNÍK 2012 s. 236). Sledujeme interferenciu videnia reality v relácii dvoch jazykov a logické procesy pri štúdiu cudzích jazykov (HEGEDŮS 2012 s. 232, 258). Manifestáciu JOS budeme sledovať priebežne v celej práci a v záveroch charakterizujeme JOS v morfosyntaxi slovenského a maďarského jazyka z aspektu aplikovanej lingvistiky.

Koncepcia práce

Náš výklad odvíjame od metodológie porovnania a morfolologickej typológie skúmaných jazykov, pričom si všímame protiklad štruktúrno-formálnej a funkčno-sémantickej komparácie. Cez tému kategorizácie v jazyku dostávame sa k slovným druhom, ktoré si všímame z funkčného hľadiska (operátory, funktoxy); naša pozornosť sa sústreďuje na skúmanie spôsobov vyjadrenia gramatických informácií a relácií v skúmaných jazykoch. Sú to problémy, s ktorými sa stretávame pri štúdiu cudzieho jazyka – naším cieľom však nie je vydanie jazykovej pomôcky, ale výklad jazykových javov na porovnávacom základe, pričom budeme hľadať paralely a odlišnosti JOS vo fungovaní slovenskej a maďarskej morfológie. Vymedzujeme súvislosti JOS s typológiou, kategorizáciou, analógiou a transparentnosťou v morfológii. Tieto teoretické východiská potvrdzujeme príkladmi z porovnania slovenského a maďarského jazyka.

Pri delení slovných druhov do kapitol pokladáme syntaktickú funkciu a sémantické aspekty za dôležitejšie ako ohybnosť (porov. NAVRÁTIL 2003 s. 14). V tradičných indoeurópskych gramatikách tento princíp oddeľuje od seba funkčne blízke slovné druhy, napríklad v slovenskej lingvistike podstatné mená a predložky, v maďarskej gramatike slovesá a slovesné predpony. Neohybné slovné druhy na rozdiel od tradičného spracúvania predstavíme na začiatku morfológického výkladu. Spojky a maď. negačné slová majú logickú funkciu vo vete. Častice a citoslovčia ako najnovšie, resp. najarchaickejšie slovné druhy, sú príkladom diachrónnej dynamiky systému slovných druhov, ale aj synchronnej prechodnosti medzi slovnými druhmi (AUXOVÁ IN: VAŇKO – AUXOVÁ 2015 s. 135).

Syntaktickú funkciu autosémantických slovných druhov vyjadrujú relačné morfémy alebo pomocné, relačné slovné druhy, preto ich v nasledujúcich kapitolách predstavujeme v súvislých celkoch s gramatickými funkciami plnovýznamových slovných druhov. Štruktúra našej publikácie je v súlade s výskumnou perspektívou FURDÍKA (1976 s. 91–92): „Synchronický konfrontačný výskum maďarčiny a slovenčiny sa v oblasti syntaxe a sémantickej morfológie sústreďuje na dva základné komponenty dvojčlennej vety:

- a) na slovesnú skupinu v súvislosti s vyjadrovaním členov intenčnej štruktúry slovesa,
- b) na mennú skupinu s osobitným zreteľom na fungovanie gramatických kategórií substantíva.“

Podstatné mená sú najčastejším partnerom sloves v predikácii. V ich lexikálnosémantickom delení hrá popri abstraktnosti najdôležitejšiu úlohu počítateľnosť. V súvislosti s gramatickou kategóriou rodu a čísla predkladáme širší výklad o prirodzenosti a logickosti kategorizovaní a klasifikácii. Pád a predložky tvoria v slovenčine, ako aj vo väčšine indoeurópskych jazykov, neoddeliteľnú jednotku pri vyjadrení časovo-priestorových vzťahov (– ich funkciu porovnáme s tým, ako maďarčina rieši tento vzťahový aspekt substantív. Koncentrujeme sa na porovnanie systémov, neuvádzame skloňovacie paradigmy, lebo sú zachytené

v ich úplnosti v akademických príručkách a vedeckých monografiách (MSJ, KESZLER et al. 2000, KIEFER et al. 1999, 2006, SOKOLOVÁ 2007, NAVRÁTIL 2003, 2009a, 2009b) aj v univerzitných učebniciach (ORAVEC – BAJZÍKOVÁ – FURDÍK 1988, CSERNICKSKÓ – KARMACSI 2008, LŐRINCZ 2015, VAŇKO – AUXOVÁ 2015, DUDOVÁ 2015, MANDELÍKOVÁ 2016). Do časti o nominálnych slovných druhoch sme zhrnuli prostriedky na bližšie určenie kvality a kvantity (prídavné mená a číslovky). Zámená slúžia ako záver výkladu o menných slovných druhoch nielen preto, lebo ich zastupujú, ale aj preto, lebo ich deiktická funkcia a situ-ačnosť významu súvisí s určenosťou, anaforicnosťou a kontextovosťou.

Syntakticky aj tvarotvorne najpestrejším slovným druhom sú slovesá. Prostriedky predikácie opisujeme s osobitným zreteľom na niektoré problematické body používania sloves v slovenčine a maďarčine (napr. zvratnosť, väzba). Ide o porovnanie sémantického delenia, gramatických a lexikálno-gramatických kategórií sloves v slovenčine a maďarčine. Pomocné slovesá dopĺňajú význam predikátu, verboidy tvoria prechodný slovný druh medzi slovesami a mennými slovnými druhmi (znázorňuje to ich maďarský názov *igenevek* ‘slovesné mená’). Príslovky tiež zaraďujeme do časti o verbálnej fráze, lebo určujú akosť deja.

Konklúzie na rovine aplikovanej lingvistiky, predovšetkým štúdia druhého jazyka a prekladu zhrnieme v poslednej kapitole, a tým určíme aj možnosti využitia tejto publikácie v praxi, v rôznych manifestáciách slovensko-maďarských jazykových dotykov.

Summary

Aspects of the Slovak-Hungarian comparatistic morphosyntax

The aim of the publication is the comparing of Slovak and Hungarian morphosyntax from the aspect of ethnolinguistics and linguistic relativity. Our main interest is on the representation of the linguistic image of the world in grammar of two typologically different languages in one language area. Our topic is reflecting on the xenolinguistics in Slovakia: it is presented, how strange are grammatical structures reflected by learning the other language or by translating. The research of the linguistic image of the world is mostly focused on the lexicon, though, morphosyntactic structures and rules let deeper discover the logic of a language. We use these methods for discovering this logic in the compared languages:

1. Collecting of papers on Slovak-Hungarian comparing grammar with their presenting in longer quotations and funding the theoretical background with their comparing with the academic and functional grammars of the above languages.
2. With methods of language typology and relativity analysing the categories and the word classes in Slovak and Hungarian.
3. Structural and semantic comparing is interpreted from an ethnolinguistic aspect. Common and parallel elements of Slovak and Hungarian mental grammar are presented from a global view of examples of the languages of the world. In this context the signs of interference in bilingual milieu are traced.
4. Theoretic conclusions can be used in second language acquisition and translatology.

The first, theoretic chapter deals with the methods of linguistic comparison, the categorization in languages. The theory of the "linguistic image of the world" will be shortly presented. Further topics are the typology and its influence on the morphematic structure of Slovak and Hungarian and the differences of word classes as well.

The next two main chapters are about nominal and verbal phrase, where we compare the grammatical categories and semantics of morphosyntactically relevant word classes. These aspects show, how the structures of the both languages work, which are the analogies, which forms are chosen from the potential grammatical structures. Although Slovak and Hungarian show typologically and structural differences, conclusions of semantic grammar show, that the speakers of these languages have a similar linguistic image of the world. Speakers of Slovak and Hungarian think about grammatical number,

person, time e.g. the same way, even if the formal expression is different. There is no such sentence structure, which would be impossible to say in one of the researched languages, despite of the different grammatical system of casus, e.g. There are differences in the bipolarity of verbal categories of Slovak (perfective ↔ imperfective, reflective ↔ non reflective) and of the more immanent lexical-grammatical mixture of categories of Hungarian (Aktionsart). After comparing the system of verboids, the conclusion is, that the higher frequency of non-personal verbal forms in Hungarian is a functional replacement of failing passive constructions. The chapter about verbs is closed with the comparing of sentence structures on base of predication and word order.

Our conclusion is, that the linguistic image of the word is related to what is causal, motivated in language. Not only word derivation show signs of such motivation, also in grammar can be traced logic, transparency. These structures are said to be "light" for learners of foreign languages. If there is no transparent, causal, motivated structure, the phenomenon of interlingual analogy begins to work. This is practically called "error" from a normative aspect, but it's a natural manifestation of the influence of different linguistic images of worlds. The last chapter is a collection of the differences of language thinking, different logic of speakers of Hungarian and Slovak which have consequences on translation and language teaching.

„Sympatickou zložkou tohto odborného textu je i to, že sa nesústreďuje iba na prinášanie hotových právd, ale sa ambiciózne priklonil k postupom vnášania slobodného myslenia do vedeckého textu. [...] ...treba oceniť i záverečný pokus o čitateľské ukotvenie rukopisu v aplikačnej rovine: v typologickej, v translatickej a v lingvodidactickej sfére“

Prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc.

„Monografia svedčí nielen o dobrej orientácii autora v oblasti morfológie a syntaxe slovenčiny a maďarčiny ale aj o jeho schopnosti využiť poznatky súčasnej európskej a svetovej lingvistiky pri skúmaní tradičných javov systémovej jazykovedy.“

Prof. PhDr. Juraj Vaňko CSc.

„V súvislosti s komparatívnym výkladom morfológických javov poukazuje na prepojenie jazykového obrazu sveta týchto jazykov na morfosyntaktickej rovine. Manifestáciou jazykového obrazu sveta autor poukázal na to, čo je v gramatickej stavbe dvoch typologicky odlišných, ale areálovo blízky jazykov spoločné.“

PhDr. Lenka Mandelíková, PhD.

„V prípade maďarčiny a slovenčiny ide o dva uhly pohľadov vo vnímaní reality, ktoré publikácia odкрýva na báze bohatého zdroja, akým je gramatická štruktúra jazyka. Je to relevantný aspekt predkladanej knižnej publikácie, pretože v kognitívne i etnolingvisticky orientovaných výskumoch je práve tento jazykový subsystém stále nedostatočne doceneným fenoménom, kým v popredí záujmu je prevažne lexika jazykov, ktorá je najzjavnejším, ale aj najdynamickejším nositeľom JOS.“

Katarína Dudová, PhD.

